

OSOBNOST JÓZEFA PIŁSUDSKÉHO V POLSKÝCH UČEBNICÍCH LITERATURY¹

MICHAELA ZORMANOVÁ

THE PERSON OF JÓZEF PIŁSUDSKI IN POLISH LITERATURE TEXTBOOKS

ABSTRACT *The article aims to compare the image of Józef Piłsudski in Polish textbooks of literary education from the first grade to the last year of high school. Using discourse analysis, the article will offer metaphors, adjectives, images, historical context and concrete and abstract objects of living memory at the first, second and third levels of education.*

KEY WORDS *textbooks, literature, Piłsudski, school education, Poland*

CONTACT *Katedra slavistiky, oddělení polonistiky, FF UP Olomouc;
michaela.zormanova@gmail.com*

1 Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2022_004).

Józef Piłsudski – nedotknutelný hrdina nebo postava, se kterou jsou spojeny i kontroverze? Jaký obraz této osobnosti najdeme v polských učebnicích literatury? Bude se tento obraz napříč různými vzdělávacími etapami lišit? S jakými tématy je spojován? Jaké jeho vlastnosti a skutky jsou žákům představovány? A jakým způsobem?

V předkládaném článku se zaměřím na obraz Józefa Piłsudského, který se nachází v polských učebnicích určených pro výuku literatury na základních a středních školách. Využít budu metody široce rozuměné analýzy diskurzu. Profesor Aleksander Kiklewicz, slavista a komunikolog, v úvodu k pokonferenčnímu sborníku *Dyskurs: aspekty lingwistyczne, semiotyczne i komunikacyjne* představuje analýzu diskurzu jako nový směr zabývající se jazykovou komunikací, ve kterém dominuje sociologická a axiologická problematika, přičemž ale není možné přehlížet ani problematiku fungování jazyka a textu.² To dobře vysvětluje vhodnost metodologie pro analyzování představeného tématu. Zároveň si ale budu pomáhat i metodami, které můžeme zařadit do naratologie, stylistiky či kognitivní lingvistiky, zároveň bychom je ale při zmíněném širokém rozumnění analýzy diskurzu mohli snadno zařadit i pod tuto, v jistém rozumnění zašřešující, disciplínu.

1 / ANALYZOVANÉ MATERIÁLY

Materiálová báze, na které byl výzkum proveden, je tvořena texty sloužícími k vzdělávání o literatuře a samozřejmě také vzdělávání literaturou na základních a středních školách, tedy texty z učebnic jako jsou slabikáře a učebnice literatury. Tyto texty jsem vybrala, neboť se jedná o materiál, z jehož podstaty již vyplývá, že je čtený a používán – ačkoli to samozřejmě platí u některých učebnic více, u některých méně. Je to materiál, který přímo ovlivňuje nastupující generace a snad mohou také říci, že je to materiál, ve kterém se zrcadlí to, co daná kultura považuje za důležité, přínosné a zásadní, byť jak někteří badatelé upozorňují, může se někdy jednat o zrcadlo pokřivené. Jak poukazuje Ewa Zamojska ve své knize *Równość w kontekstach edukacyjnych* ze sociologické perspektivy obsah vzdělávání je tím, co starší generace považují za důležité pro vzdělávání budoucích členů své společnosti, to, jaké znalosti, dovednosti, ale také postoje a přesvědčení jim chtějí předat... obsah výukových programů však není prostým zrcadlem reality, ale jakýmisi konstrukty, společensko-kulturními artefakty, které nám hodně prozrazují o svých tvůrcích.³

Je třeba zdůraznit, že i přes takovýto výběr materiálu, se jedná o práci striktně lingvistickou bez ambic hodnotit analyzované texty z pedagogického úhlu pohledu a jejich pedagogický rozměr tak zde zůstává pouze v podobě kontextu či jako vlastnost konkrétního diskurzu, kterým se budu zabývat.

Pro účely předkládané práce bylo prozkoumáno více než 300 knih, k samotné analýze pak byly vybrány ty, které obsahují sledované téma. V polských učebnicích pro základní školy se zkoumané téma objevuje již v materiálech pro první stupeň, tedy pro žáky od 1. do 3. třídy, v článku budou konkrétně použity příklady ze sérií učebnic *Lokomotywa* nakladatelství GWO, Małgorzaty Dobrowolské z roku 2016, *Kolorowa klasa* nakladatelství Operon. Učebnici vypracov-

2 Kiklewicz A. – Uchwanowa-Szmygowa I., 2015, *Dyskurs: aspekty lingwistyczne, semiotyczne i komunikacyjne*, Olsztyn, s. 7–8.

3 Zamojska E., 2010, *Równość w kontekstach edukacyjnych*, Poznań, s. 133

valy Katarzyna Sirak-Stopińska, Marta Jarząbek, Agnieszka Czerkas-Polit a Joanna Bładowska a byla napsána v roce 2012. Série *Ja, ty, my*, jejíž autorkou je Joanna Białobrzeska a byla vydaná pod hlavičkou nakladatelství Didasco. Dále *O to chodzi* nakladatelství Stentor, autorkami jsou Karina Mucha a Teresa Michalkiewicz. Série *Oto ja* vydavatelství MAC, autorkami tohoto cyklu jsou Karina Mucha, Anna Stalmach-Tkacz a Joanna Wosianek. Řada *Gra w kolory* vyšla rovněž v nakladatelství Mac v roce 2017. Autorky cyklu jsou Katarzyna Grodzka, Barbara Mazur, Anna Parzęcka, Beata Sokółowska, Ewa Wierzchowska a Katarzyna Zagórska. Poslední řadou pro první stupeň jsou *Tropicielle* nakladatelství WSiP, autorkami jsou Agnieszka Banasiak, Elżbieta Burakowska, Agnieszka Burdzińska, Jolanta Dymarska, Marzena Kołaczyńska a Beata Nadarzyńska. V roce 2017 na tuto řadu navázala série *Nowi Tropicielle*, která byla rovněž prozkoumaná.

Z učebnic pro 2. vzdělávací etapu, tedy od 4. třídy po konec základní školy, byla analyzována série *Słowa z uśmiechem* vydaná nakladatelstvím WSiP (Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne), autorkami jsou Anita Żegleń a Ewa Horwath, a *Między nami* vydaná nakladatelstvím GWO (Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe). Autorkami jsou opět Ewa Horwath a Anita Żegleń, kniha vyšla v roce 2012. *Jutro pójdę w świat* je série nakladatelství Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne (WSiP), autorkami jsou Hanna a Urszula Dobrowolské a *Teraz polski* nakladatelství Nowa Era, která pochází z roku 2014 a autorkou je Anna Klimowicz.

Polské seznamy učebnic pro střední školy obsahují dvanáct řad (počítáme-li jako jednu *Lustra świata* a *Nowe lustra świata*, *Zrozumieć tekst – zrozumieć człowieka* a *Nowe Zrozumieć tekst – zrozumieć człowieka*, tj. původní řadu a tu, která se objevila po zrušení gymnázií bez výrazných obsahových změn) a jak je již patrné ze základních osnov, téma lze nalézt ve všech řadách, ale v některých případech část týkající se 20. století nebyla v době výzkumu ještě k dispozici. Pro účely tohoto článku byly proto zkoumány následující učebnice: *Ponad słowami* pro 3. ročník nakladatelství Nowa Era z roku 2018 – autoři: Małgorzata Chmiel, Robert Pruszczyński a Anna Równy, *Język polski. Odkrywamy na nowo* – pátá část vydaná nakladatelstvím Operon v roce 2011 – autorky: Bogna Zagórska, Ewa Dunaj, *Język polski. Ciekawi świata* – pátý díl nakladatelství Operon z roku 2014 – autorky: Iwona Łapińska, Brygida Maciejewska a Joanna Sadowska, *Przeszłość to dziś* pro třetí ročník, nakladatelství Stentor z roku 2014 od Jacka Kopcińskiego, *Świat do przeczytania* pro třetí ročník, nakladatelství Stentor rovněž z roku 2014 – autoři Krzysztof Biedrzycki, Ewa Jaskółowa a Ewa Nowak, *Nowe Zrozumieć tekst – zrozumieć człowieka* pro třetí ročník, nakladatelství WSiP z roku 2014 – autoři: Dariusz Chemperek a Adam Kalbarczyk a *Nowe Lustra Świata* – pátá část nakladatelství WSiP z roku 2015 – autoři: Witold Bobiński, Anna Janus-Sitarz a Maciej Pabisek.

2 / DOSAVADNÍ VÝZKUM A Z NĚJ VYPLÝVAJÍCÍ PŘEDPOKLADY

Téma obrazu Józefa Piłsudského v učebnicích bylo zkoumáno již mnohokrát, pozornost se ale vždy soustředila jen na učebnice dějepisu. Větší zájem také vzbuzovalo porovnávání diachronické, například obraz Piłsudského v učebnicích z období Druhé polské republiky, stalinovské Polské lidové republiky a těch ze současnosti. Podle historika Henryka Składanowského v článku *Od adorace k negaci*, který vyšel v monografii *Relacje-dyskusje-konfrontacje*: „Za druhé republiky se ve výuce dějepisu na všech typech škol prosazoval především heroický model polských

dějin. Nadřazený zájem polského státu, který zosobňoval Józef Piłsudski, byl nadřazeným zájmem všech podniknutých kroků.⁴⁴ Autor v článku poukázal na to, že docházelo až k fetišizaci maršálova charakteru a jeho jméno bylo téměř synonymem takových vlastností, jako je vlastnictví, schopnost podřít osobní a skupinové zájmy zájmům státu, pevná vůle a charakter, vytrvalost, disciplína, realistický pohled na skutečnost, samostatnost, odpovědnost, víra ve vlastní síly, zapojení do kolektivního života, pracovitost a elementární morální hodnoty. Nabízí se otázka: najdeme tyto vlastnosti i v příznivých textech věnovaných Józefovi Piłsudskému v současných učebnicích?

Postava Jozefa Piłsudského a jeho obraz v učebnicích byla také tématem hojně diskutovaným v monografii *Rok 1918 a jeho předpoklady, důsledky a významy v českých/československých a polských školních učebnicích*, která vyšla v roce 2020 jako pokonferenční publikace pod redakcí Blaženy Gracové, Martina Tomáška a Barbary Baarové. Diachronickému srovnání se zde věnovala Danuta Konieczka-Śliwińska, která ve svém článku zdůrazňuje, že: „žádný z autorů dějepisných učebnic za posledních sto let nepopíral roli Józefa Piłsudského při získání polské nezávislosti.“⁴⁵

Jozef Brynkus ve svém článku *Obnovení nezávislosti v roce 1918 v polských učebnicích dějepisu – klíčové obsahové a interpretační podmínky* uvádí: „Propagandistická válka o symbol polské nezávislosti přispívala k posilování sebejistoty Piłsudského, jeho koncepce nezávislosti a s ním spojené faktografie. V první linii této propagandistické kampaně stáli legionáři, kteří by pro „Ziuka“ (přídomek používaný jeho stoupenci, obzvláště v období služby v Polských legiích – pozn. překl.) skočili i do ohně a pro něž „on byl prostě Polsko“, jak to metaforicky vyjádřil Michał Sokolnicki.“⁴⁶

Agnieszka Chłosta-Sikorska ve svém článku *Vzdělávací projekty týkající se znovuzískání nezávislosti Polska realizované školami* navíc upozorňuje na stále trvající a nezníčitelné spojení oslav Dne nezávislosti se jménem Józefa Piłsudského.

Na základě výše uvedených zjištění lze tedy konstatovat, že téma maršála Piłsudského bude v současných učebnicích zpracováno jako součást výchovy k patriotismu a tématu oslav Dne nezávislosti. V takových případech je pravděpodobnost kritického pohledu na jeho postavu velmi malá.

3 / **NORMATIVNÍ DOKUMENTY**

Obsah učebnic je významně ovlivněn požadavky programu. Co k tématu Piłsudského najdeme v aktuální podstavě programové, tedy v podstavě programové 2022/2023? Na prvním vzdělávacím stupni, tedy v programu pro 1. až 3. třídu téma Piłsudského nefiguruje, v programu pro druhý stupeň, tedy 4. až 8. třídu, najdeme tuto osobnost mezi vzdělávacími cíli předmětu historie v seznamu Postavy a události, které mají zásadní význam pro formování polské

4 Składanowski H., 2014, Od uwielbienia do negacji, *Relacje-dyskusje-konfrontacje. Wiadomości historyczne*, s. 30–38.

5 Gracová B. – Tomášek M. – Baarová B., 2020, Úvod. *Rok 1918. Jeho předpoklady, důsledky a význam v českých/československých a polských učebnicích*, Ostrava, s. 11.

6 Brynkus J., 2020, Znovuzískání nezávislosti v roce 1918 v polských učebnicích dějepisu – klíčové obsahové a interpretační podmínky. *Rok 1918. Jeho předpoklady, důsledky a význam v českých/československých a polských učebnicích*, eds. Gracová, B., Tomášek, M., Baarová, B., Ostrava, s. 229.

kulturní identity, kde cílem je, aby žák bych schopen situovat v čase a vyprávět o, mezi jinými, Józefu Piłsudském a jeho vojácích.⁷ Dále zde ale také vidíme požadavky na porozumění témat jako Květnový převrat a polský autoritářský režim. V programu pro výuku literatury na středních školách (liceum, technikum) osobnost Piłsudského rovněž nenajdeme, v programu pro výuku historie se ale dočteme v rámci tématu Polska v období záborů v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, kde je formulován požadavek na žáka:⁸ „představuje vznik moderních politických hnutí (socialismus, lidové hnutí, národní hnutí), včetně jejich představitelů: Wincenty Witos, Ignacy Daszyński, Roman Dmowski, Józef Piłsudski a Wojciech Korfanty“⁹ a dále pak v rámci tématu Politické události Druhé Polské republiky:¹⁰ „hodnotí vliv Józefa Piłsudského, Romana Dmowského a dalších politiků na vznik a podobu Druhé republiky, porovnává jejich vize Polska.“¹¹ Doporučení ohledně představení žákům Józefa Piłsudského najdeme také v podstavě programové nově vzniklého předmětu Historia i terażniejszość (Historie a současnost) pro střední školy:¹² „Při plánování školních výletů je vhodné dbát na to, aby jejich program zahrnoval místa spojená s nedávnou historií Polska. Návštěva míst, jako je sídlo státních orgánů ve Varšavě (Sejm a Senát Polské republiky), Piłsudského náměstí s Hrobem neznámého vojína, brány Gdaňské loděnice, uhelný důl Wujek nebo Poznaňské kříže, umožní žákům poznat historii přímo na místě.“¹³

Téma Piłsudského najdeme také na platformě, kterou polské ministerstvo spravuje ZPE (Zintegrowana Platforma Edukacyjna), zde najdeme množství materiálů s návrhy, jak látku uchopit v hodinách. Například v článku *Legenda Marszałka Piłsudskiego* je tato osobnost představena pomocí fotografií, maleb významných polských malířů a také tabulek, které shrnují osobnost Piłsudského – za prvé jako člověka:¹⁴ „oddaný polské záležitosti, patriot, důsledný v kráčení k cíli, žijící skromný život, rozhodný, odhodlaný ve svých činech, přející, oddaný dětem, milovaný

7 MEN, *Podstawa programowa. Szkoła podstawowa IV–VIII. Historia*, <https://podstawaprogramowa.pl/Szkoła-podstawowa-IV-VIII/Historia>. [cit.: 4.11.2022]

8 originál: przedstawia genezę nowoczesnych ruchów politycznych (socjalizm, ruch ludowy, ruch narodowy), z uwzględnieniem ich przedstawicieli, w tym: Wincentego Witosa, Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Józefa Piłsudskiego i Wojciecha Korfanta (přeložila: Michaela Zormanová)

9 MEN, *Podstawa programowa. Liceum, technikum. Historia*, <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Historia>. [cit.: 4.11.2022]

10 originál: ocenia wpływ Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego oraz innych polityków na powstanie i kształt II Rzeczypospolitej; porównuje ich wizje Polski (přeložila: Michaela Zormanová)

11 MEN, *Podstawa programowa. Liceum, technikum. Historia*, <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Historia> [cit.: 4.11.2022]

12 originál: Przy planowaniu wycieczek szkolnych warto zadbać o to, aby w ich programie uwzględnić miejsca związane z najnowszą historią Polski. Odwiedzenie takich miejsc, jak: siedziba władz państwowych w Warszawie (Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej), plac Marszałka Józefa Piłsudskiego z Grobem Nieznanego Żołnierza, brama Stoczni Gdańskiej, Kopalnia Węgla Kamiennego „Wujek” lub Poznańskie Krzyże pozwoli uczniom na poznanie historii w miejscach wydarzeń. (přeložila: Michaela Zormanová)

13 MEN, *Podstawa programowa. Liceum i technikum*, <https://podstawaprogramowa.pl/Liceum-technikum/Historia-i-terażniejszosc>. [cit.: 5.11.2022]

14 originál: oddany sprawie polskiej, patriota, konsekwentny w dążeniu do celu, wiodący skromne życie, zdecydowany, zdeterminowany w działaniu, życzliwy, oddany dzieciom, uwielbiany lub nienawidzony (přeložila: Michaela Zormanová)

nebo nenáviděný.¹⁵ Za druhé jako velitel a stratég:¹⁶ „předvídavý, vizionář, efektivní stratég a vůdce, dokonalý organizátor, schopný obětí, vzbuzující respekt mezi vojáky.“¹⁷ Další článek nese název *Józef Piłsudski – wzór patriotyzmu*, ve kterém jsou žáci dotazováni, zda souhlasí spíše s bílou nebo černou legendou o Józefu Piłsudském.¹⁸ Dalším z mnoha článků je také *Przewrót majowy – zamach na demokrację czy konieczność* (Květnový převrat – útok na demokracii nebo nutnost), který vyznívá ve prospěch Piłsudského, zároveň jsou ale žáci vyzváni k tomu, aby jmenovali jak argumenty pro, tak i proti rozhodnutí Piłsudského.¹⁹ Tyto články mohou posloužit jako dobrý ukazatel současného nastavení vůči sledované osobnosti, které vyznívá významně kladně.

Většina učebnic, které zde budeme analyzovat, vznikla před touto poslední verzí podstaty programové, čím se tedy tato od předchozí verze liší? Ani v dřívější podstavě programové pro základní školy v oblasti literatury není téma Piłsudski zmíněno, ve verzi pro základní školy v oblasti dějepisu najdeme:²⁰ „Žák shromažďuje informace o zásluhách o polský stát Józefa Piłsudského a Romana Dmowského ... Žák situuje v čase a vypráví o Józefu Piłsudském a jeho vojácích.“²¹ Na úrovni střední školy najdeme v základním učivu následující:²² „Žák představuje genezi moderních politických hnutí (socialismus, lidové hnutí, národní hnutí) s přihlédnutím k jejich zástupci, kterými jsou: Wincenty Witos, Ignacy Daszyński, Roman Dmowski, Józef Piłsudski a Wojciech Korfanty. Student porovná programy moderních politických hnutí a charakterizuje úspěchy nejvýznamnějších představitelů těchto hnutí.“²³

Jak tedy vidíme, rozdíly nejsou významné a omezují se na zeštíhlení seznamu osobností. Zvláště vracení a znovu odebrání Romana Dmowského z polské podstaty programové bylo tématem, kterému se dostalo nemalé pozornosti i kritiky. S jakými jinými osobnostmi je tedy Józef Piłsudski sestavován v učebnicích, které vycházejí ze starší verze podstaty programové?

15 ZPE, *Legenda Marszałka Piłsudskiego*, dostupné online: <https://zpe.gov.pl/a/legenda-marszalka-pil-sudskiego/DmkkKXEmd>. [cit.: 4. 11. 2022]

16 originál: przewidyjący, wizjoner, skuteczny strateg i wódz, doskonały organizator, zdolny do poświęceń, budzący respekt wśród żołnierzy (přeložila: Michaela Zormanová)

17 ZPE, *Legenda Marszałka Piłsudskiego*, <https://zpe.gov.pl/a/legenda-marszalka-pil-sudskiego/Dmkk-KXEmd>. [cit.: 4. 11. 2022]

18 ZPE, *Józef Piłsudski – wzór patriotyzmu*, <https://zpe.gov.pl/a/jozef-pil-sudski---wzor-patriotyzmu/DSorRGPop>. (přeložila: Michaela Zormanová)

19 ZPE, *Przewrót majowy – zamach na demokrację czy konieczność*, <https://zpe.gov.pl/b/przewrot-majowy---zamach-na-demokracje-czy-koniecznosc/P8X4iYpYC>. [cit.: 4. 11. 2022]

20 originál: Uczeń zbiera informacje o zasługach dla państwa polskiego Józefa Piłsudskiego i Romana Dmowskiego ... Uczeń sytuuje w czasie i opowiada o Józefie Piłsudskim i jego żołnierzach. (přeložila: Michaela Zormanová)

21 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. 2014 poz. 803.

22 originál: Uczeń przedstawia genezę nowoczesnych ruchów politycznych (socializm, ruch ludowy, ruch narodowy), z uwzględnieniem ich przedstawicieli, w tym: Wincentego Witosa, Ignacego Daszyńskiego, Romana Dmowskiego, Józefa Piłsudskiego i Wojciecha Korfantego. Uczeń porównuje programy nowoczesnych ruchów politycznych i charakteryzuje dokonania najważniejszych przedstawicieli tych ruchów. (přeložila: Michaela Zormanová)

23 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 maja 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz.U. 2014 poz. 803.

4 / ANALÝZA

Jak naznačily předchozí studie a učební programy, postava Piłsudského se v učebnicích objevuje zejména v souvislosti s obnovením nezávislosti. Téma Józefa Piłsudského najdeme již v učebnicích pro nejmenší žáky, pro první stupeň vzdělávání. Zde je Józef Piłsudski popisován slovy *wódz* (velitel) nebo *dziadek* (dědeček). Veliké oblibě se zde těší obraz Józefa Piłsudského na koni, například učebnici *Lokomotywa* 2²⁴ najdeme snímky: „Józef Piłsudski na své oblíbené klisně Kaštáncie“²⁵ (samotný nápis je pak umístěn do příloh pracovního sešitu (úkolem žáků je nápis vystříhnout a správně dolepit do učebnice), vyzdvihnut je tak také jeho vztah ke koni, klisna je dětem představena jménem. Můžeme říci, že ve všech učebnicích pro děti do 1. až 3. třídy je klisna, o které se žáci dozvídají, jak vypadala, jakou měla barvu, neodmyslitelným atributem Piłsudského. Vedle fotografie Piłsudského na koni najdeme ve zmíněné učebnici také fotografii Piłsudského v dětství, u které se žáci dozvídají o přezdívkě Ziuk a obrázek jeho hrobky na Wawelu, vypíchnuto je založení Polských legií. Přezdívka je využita také v příběhu z jeho dětství, který se nachází na předchozích stranách, kde se děti v úryvku z příběhu *Mały Ziuk*²⁶ (Malý Ziuk) dovídají o tom, jak ho maminka vedla k patriotismu a touze po svobodě pro svou vlast. Učebnice *Oto ja* žáky s úspěchy Polských legií i postavou Piłsudského seznamují pomocí komiksu²⁷ (výsek komiksu *Przystanek Niepodległość* Wojciecha Nawrota a Witolda Tkaczyka), ve kterém Piłsudski vjíždí do Warszawy za volání nadšeného davu „Wiwat“ a hesla „Nie ma radości bez niepodległości“ (Není radost bez nezávislosti), poslední obrázek pak ukazuje pár ze současnosti (2007) stojící před jezdeckým pomníkem Piłsudského opakující zmíněné heslo. Tento příklad upozorňuje na další důležitý aspekt, který je sice obecně součástí sledovaného tématu, ale v učebnicích pro první vzdělávací stupeň je ještě výrazně umocněn, a to: místa paměti – doslovné i abstraktní a úkol pro žáky je znát, navštěvovat, zpívat písně a slavit svátky. Vojenský patriotismus prezentuje řada *Gra w kolory*, která kromě Piłsudského používá symbolickým způsobem i vojáka z roku 2018 a vojáka ze současnosti.²⁸ Sloučit obraz Piłsudského jako vojáka a symbol, ale také jako člověka se snaží učebnice *Ja, ty, my* prostřednictvím vyprávění Marcina Borowieckého *Dziadek* (Dědeček), který popisuje nejen jeho vojenské úspěchy a zásluhy o stát, ale také ho vykresluje jako otce a člověka, který zůstal v paměti Poláků nadobro, který se směje, když zkouší nové technické vynálezy:²⁹ „Velitel na desce nevypráví, jak a s kým bojoval a kolik nepřátel přemohl, na desce je slyšet jeho smích – he, he, tak říkáte, že když já už tady nebudu, můj hlas dál půjde slyšet! No tak uvidíme, jestli hlas může přežít člověka, he, he, zajímavé.“³⁰ *Kolorowa klasa* se událost snaží vložit do dalších historických souvislostí (tento přístup byl patrný

24 originál: Józef Piłsudski na swojej ulubionej klaczy Kasztance (přeložila: Michaela Zormanová)

25 Dobrowolska, M., 2017, *Lokomotywa 3.2, zeszyt ćwiczeń*, Gdaňsk, s. 30.

26 tamtéž, s. 28–29.

27 Mucha K. – Stalmach-Tkacz A. – Wosianek, J., 2017, *Oto ja 3*, Kielce, s. 53.

28 Grodzka K. – Mazur B. – Parzęcka A. – Sokołowska B. – Wierzchowska E. – Zagórska K., 2017, *Gra w kolory 3.2.*, Kielce, s. 20–21.

29 originál: Komendant wcale na tej plycie nie opowiada, jak i z kim walczył, ilu wrogów pokonał. Na plycie slychać jego śmiech: He, he, to mówicie, że kiedy mnie już nie będzie, mój głos dalej slychać będzie! No, zobaczmy, czy głos może przetrwać dłużej od człowieka. Ciekawe, he, he. (přeložila: Michaela Zormanová)

30 Białobrzeska J., 2017, *Ja, ty, my 3*, Warszawa, s. 135.

již v *Lokomotywe*, *Kolorowa klasa* to však dělá v rozsáhlejší míře) a upozornit na to, že ty země, které se účastnily dělení Polska, prohrály. Nechybí zdůraznění role Piłsudského v čele vojsk.³¹ Nejedlehněji k tématu přistupuje řada *Tropieciele*, ve které místo jezdeckého snímku najdeme ilustraci malého³² (i když namalovaného již s knírem) Piłsudského na houpacím koni a doprovozeného textem o chlapci, který vyrostl v době, kdy se ve školách polština nesměla používat a děti se ji učily tajně a on již věřil, že Polsko zase bude svobodné. Také téma patriotismu je představeno pomocí příběhu dětí (*Mój kawalek ojczyzny* – Můj kousek vlasti),³³ které tomuto pojmu plně nerozumí, ale jsou ujištěny, že to, že mají rády místo, kde bydlí, svou malou vlast, zatím naprosto stačí.

V rámci druhého stupně vzdělávání vidíme rozdíl v učebnicích, které jsou určené pro žáky od 4. do 6. třídy a v učebnicích pro žáky tříd 7. a 8. Například v knize *Jutro pójdę w świat* si tak žáci 4. třídy mohou přečíst texty *My, pierwsza brygada*³⁴ ozdobené portrétem Piłsudského a *Pieśń o wodzu miłym*,³⁵ který je doplněn obrázkem Piłsudského čapky a šavle. Text pak poukazuje na to, že Piłsudski nenosil zlatem vyšívaný generálský oděv, ale obyčejnou šedou košili, pod kterou měl srdce ze zlata. Zmíněn je také v přehledu důležitých událostí v národních dějinách, které jsou mimo jiné vyzdobené právě jeho portrétem.³⁶ Nechybí ani informace o Kaštance jako oblíbené klisně Piłsudského. Text *My, pierwsza brygada*³⁷ se nachází i v učebnici *Słowa z uśmiechem*, spolu s textem *Piechota*³⁸ Leona Łuskino (ten žáci mohou znát již například z učebnice *Gra w kolory* pro 3. třídu, neobsahuje přímý odkaz na Piłsudského). V učebnici pro 6. třídu z již zmíněné řady *Jutro pójdę w świat* najdeme texty stále oslavné, ale přece jen s jiným typem expresivity, než jako jsme viděli u textů pro první stupeň vzdělávání, *Honor i Gniew* (Čest a hněv)³⁹ Lecha Makowického seznamuje žáky ne s oslavami a radostí (to, co tomu předcházelo bylo dosud jen stručně načrtnuto), ale s bojem, strachem, bolestí, rozlitou krví a zobrazením Ruska jako červeného ďábla, nechybí ale ani obraz velitele (Piłsudského), který vede Poláky a který se těší takové důvěře, že autor uvádí, že dokud bude živ, Polsko nezahyne. Tento díl také obsahuje úryvek slavné depeše Piłsudského (*Depesza o powstaniu niepodległego państwa polskiego*)⁴⁰ a také jeho text *Rok 1920*.⁴¹ Tím nám přibývá nový rozměr této postavy, který byl v předchozích učebnicích potlačen obrazem vojáka, a to Piłsudski jako politik a představitel státu ne ve smyslu symbolu pro svůj lid, ale ve smyslu někoho, kdo se účastní mezinárodní politiky.

31 Sirak-Stopińska K. – Jarząbek M. – Czerkas-Polit A. – Bładowska J., 2012, *Kolorowa klasa 3.1.*, Gdańsk, str. 80.

32 Banasiak A. – Burakowska E. – Burdzińska A. – Dymarska J. – Kołaczyńska M. – Nadarzyńska B., 2017, *Tropieciele 1.2.*, Warszawa, s. 17.

33 Banasiak A. – Burakowska E. – Burdzińska A. – Dymarska J. – Kołaczyńska M. – Nadarzyńska B., 2017, *Tropieciele 2.2.*, Warszawa, s. 20–21.

34 Krymska R. – Marczyk M., 2017, *Jutro pójdę w świat 5*, Warszawa, s. 329.

35 Dobrowolska H. – Dobrowolska U., 2017, *Jutro pójdę w świat 4*, Warszawa, s. 309.

36 tamtéž, s. 30–31.

37 Wyszomierski R. – Szewczyk M., 2018, *Słowa z uśmiechem 5*, Warszawa, s. 89.

38 tamtéž, s. 90

39 Dobrowolska H. – Dobrowolska U., 2017, *Jutro pójdę w świat 6*, Warszawa, s. 161.

40 tamtéž, s.159.

41 tamtéž, s. 162.

V učebnicích pro střední školy je toto téma obsaženo v řadě *Ponad słowami* nakladatelství Nowa Era v učebnici pro 2. ročník. V kapitole Dwudziestolecie międzywojenne (Meziválečné období), v článku *Polska odrodzona* (Polsko znovuzrozené) najdeme:⁴² „Poláky můžeme počítat mezi několik málo skutečných vítězů první světové války. Nadšení, které národ pocítoval, mu pomohlo přežít první těžké poválečné roky, upevnit své hranice a začít budovat samostatný stát.“⁴³ Tuto část, která velmi nadšeně přistupuje k tématu znovuzískání nezávislosti, se kterou je neodmyslitelně spojena postava Józefa Piłsudského, je doplněna jeho portrétem a textem, že se jedná o stvořitele znovunarozeného Polska, o pár řádků dál střídá povídání o problémech v zemi a omezování svobod za Piłsudského po roce 1926. Další série *Język polski. Odkrywamy na nowo* téma roku 1918 prezentuje v pátém svazku. Učebnice popisuje rozdíly mezi regiony, multietnicitu, která byla pro zemi v tomto období typická, avšak naděje na multietnickou zemi zanikly spolu se smrtí Piłsudského. Dočteme se také o obtížích při dohánění Západu, negativních jevech v druhé dekádě a hospodářské krizi v roce 1929. Samotná osobnost Piłsudského je tak v této učebnici vykreslena jako schopná, rozhodná, v některých oblastech vizionářská, ale také autoritářská a nekompromisní.

5 / SROVNÁNÍ

Pokud srovnáme obraz Piłsudského na jednotlivých etapách vzdělávání, všimneme si zejména obrazu Piłsudského jako součásti patriotismu a vítězství polského národa nad nepřáteli, tak jak je to představeno v učebnicích pro nejmladší žáky, obrazu Piłsudského jako obdivovaného velitele, který vedl vojáky v náročných bitvách, a politika, který měl zodpovědnost za svůj národ. Již zde je naznačeno, že doba nebyla až tak ideální a obraz Piłsudského jako součásti velmi komplikovaných, a ne zcela černobílých dějin, tak jak to převažuje v učebnicích pro žáky škol středních.

Zároveň v učebnicích pro první stupeň vzdělávání je kladen větší důraz na oslavy, památníky a písně – tedy místa paměti a živou paměť spojenou s Józefem Piłsudskim a potažmo také se znovuzískáním nezávislosti – jsou zde představovány jako součást společenského života Polska. V učebnicích pro starší žáky sice spojení Dne nezávislosti a Józefa Piłsudského je přítomno, ale výzvy jako „naučme se básničku“, „účastněme se oslav“ zhruba od 6. třídy téměř mizí. Na prvním stupni je také kladen větší důraz na představení příjemné lidské stránky této osobnosti, jeho lidskost, je zde představena velmi idealizovaně – člověk milý, pozitivní, na krásném koni, kterého měl velmi rád, měl rád vojáky, děti, vždy skromný a do toho modré oči. Ve vyšších ročnících také můžeme mluvit o lidskosti, ale právě o lidskosti ve smyslu komplikovaného údělu vůdce národa v nelehké době, který se možná občas rozhodoval i mírně kontroverzně.

Zajímavé je, že při analýze učebnic si lze všimnout spojitostí – prvním je právě postava Józefa Piłsudského a druhým tématem je vlastenectví. Obě témata jsou dětem na prvním stupni vzdělávání předkládána nekriticky, dalo by se říci až dogmaticky, zatímco na druhém a třetím stupni jsou žáci vedeni ke kritickému myšlení o obou otázkách. Jak vysvětluje *Jutro*

42 originál: Możemy zaliczyć Polaków do nielicznych prawdziwych zwycięzców I wojny światowej. Entuzjazm, jaki odczuwał naród, pomógł mu przetrwać pierwsze trudne lata po wojnie, umocnić swoje granice i rozpocząć budowę niepodległego państwa. (přeložila: Michaela Zormanová)

43 Chmiel M. – Pruszczyński R. – Równy A., 2018, *Ponad słowami* 3, Warszawa, s. 97.

pójdę w świat:⁴⁴ „V dnešní době se vlastenectvím rozumí vzpomínka na předky a jejich úspěchy, péče o polské tradice a zvyky, účast na oslavách státních svátků, péče o jazyk a stav životního prostředí.“⁴⁵ Právě tato vazba na paměť předků je v učebnicích velmi patrná a často se můžeme setkat s tím, že dětem je nabízen jakýsi vojenský patriotismus. Potvrzují se tak předpoklady vycházející z předchozího výzkumu – ocenění zásluh Józefa Piłsudského je dětem prezentováno jako součást vlasteneckého postoje.

Shrnutí těchto dvou pohledů opět nabízí platforma integrovaného vzdělávání ZPE Ministerstva vzdělávání a vědy (Ministerstwo Edukacji i Nauki):⁴⁶ „Piłsudského životopis nám poskytuje fakta pro několik vynikajících biografii a fascinujících filmových scénářů. Je plný velkých činů, někdy kontroverzních, mnohými považovaných za diskvalifikující pro tohoto politika. Ale jak říkal Hegel, možná je to tak, že velký člověk musí na své cestě pošlapat ne jeden krásný květ... Piłsudski byl velký muž činu, pomohl jim i sám sobě – jako Napoleon nebo Alexandr Veliký. Byl to člověk, který se bezvýhradně soustředil na myšlenku svobody pro svou zemi... Právě z jeho vytrvalosti v jednání a z jeho velkých a nevídaných činů v dějinách Polska a Evropy pochází jeho legenda.“⁴⁷

	rejstřík přídavných jmen	metafory	vlastnosti
učebnice pro 1. stupeň	milý, pozitivní, patriotický, odhodlaný	velitel (wódz), dědeček (dziadek), přezdívkou Ziuk, velký polský patriot, vůdce polského vojska	má rád děti, má rád své vojáky, má rád svou klisnu, vlastenec
učebnice pro 2. stupeň	autoritativní, milý, skromný, nebojácný	velký člověk, voják, velitel, politik, autor	vlastenec, schopný voják, má rád svou klisnu
učebnice pro 3. stupeň	schopný, autoritativní, autoritářský	voják, velitel, stvořitel znovunarozeného Polska	vlastenec, schopný voják

44 original: Współcześnie patriotyzm jest rozumiany jako pamięć o przodkach i ich dokonaniach, dbałość o polskie tradycje i obyczaje, uczestnictwo w obchodach świąt narodowych, dbałość o język oraz o stan środowiska naturalnego. (přeložila: Michaela Zormanová)

45 Dobrowolska H. – Dobrowolska U., 2017, *Jutro pójdę w świat* 5, Warszawa, s. 123.

46 original: Biografia Piłsudskiego dostarcza nam faktów na kilka wybitnych życiorysów i fascynujących scenariuszy filmowych. Jest pełna czynów wielkich, nieraz kontrowersyjnych, przez wielu uznanych za dyskwalifikujące tego polityka. Ale, jak mówił Hegel, może jest tak, że wielki człowiek musi na swojej drodze zdeptać nie jeden piękny kwiat... Piłsudski był wielkim człowiekiem czynu, świadczył nimi i sobie – jak Napoleon czy Aleksander Wielki. Był człowiekiem, który bezgranicznie poświęcił się dla idei wolności kraju... To właśnie z wytrwałości w działaniu oraz wielkich i bezprecedensowych w historii Polski i Europy czynów bierze się jego legenda. (přeložila: Michaela Zormanová)

47 ZPE, *Legenda Marszałka Piłsudskiego*, <https://zpe.gov.pl/a/legenda-marszalka-pilsudskiego/Dmkk-KXEmd>. [cit.: 7.11.2022]

	obrazy	historický kontext	místa paměti, živá paměť
učebnice pro 1. stupeň	na koni, v šedé střelecké uniformě, má modré oči, dojemné vzpomínky dědečka, vyprávění tatínka (rodinného příslušníka) o Piłsudském, zakladatel Polských legií, lidé provolávající Piłsudskému slávu, vystavení jezdeckého pomníku, věřil ve svobodu a bojoval za ni, bojoval za bezpečí své země, Piłsudski jako malý patriotický chlapec	znovuzískání nezávislosti, v čele Polských legií vybojoval svobodu	oslavné písně, rýmy a básničky, symbol oslav Dne nezávislosti, hrobka Piłsudského na Wawelu
učebnice pro 2. stupeň	schopný změně ve společnosti, které už po jeho smrti nikdo nedokázal uskutečnit, vede své vojáky v tvrdých bojích, Piłsudski jako politik	znovuzískání nezávislosti, boje o nezávislost, oznámení o polské nezávislosti a akceptace Západem	písně, Piłsudski jako součást patriotismu, symbol oslav Dne nezávislosti
učebnice pro 3. stupeň	ohraničování svobod za Piłsudského po roce 1926, úpadek ideje mnohoetnické země se smrtí Piłsudského	znovuzískání nezávislosti, tlumení politické opozice, izolační tábor v Bereze Kartuske, dnes Bjaroz a v Bělorusku	symbol oslav Dne nezávislosti

6 / ZÁVĚR

Piłsudský je nepochybně velká a opěvovaná osobnost polských dějin, jak ale tento článek ukázal, nemůžeme říci, že by byl žákům představován zcela černobíle. Je velký rozdíl v jeho obrazu na různých stupních vzdělávání, zatímco na prvním stupni vidíme až dogmatické uchopení tématu nejen Józefa Piłsudského, ale stejně tak i znovuzískání nezávislosti, v učebnicích pro starší žáky se dočteme i o obtížnosti situace Polska a rovněž postava Piłsudského přestává být nedotknutelnou modlou. Co je zajímavé, tak v učebnicích pro nejmenší dominuje obraz milého, pozitivního, skromného muže nazývaného dědečkem, v učebnicích pro starší žáky pak nejsou zobrazeny negativa, která by mohla vycházet z těchto vlastností, ale je vykreslen více jako tvrdý a autoritářský. Podobný vývoj vidíme i u tématu patriotismu, se kterým je postava Piłsudského v učebnicích spojována, narace se posouvá od dogmatu a oslav skládání obětí, včetně smrti, jako nejvyššího výrazu patriotismu:⁴⁸ „těm, kteří zemřeli za vlast Polsko skládá hold vděčnosti.“⁴⁹ ... až po vybědnutí žáků ke kritickému myšlení a nacházení vlastního vztahu ke své vlasti například při čtení textu písničky z roku 1988 *Nie pytaj o Polskę* Grzegorza Ciechowského v učebnici *Nowe zrozumieć tekst – zrozumieć człowieka*, kde je text zahrnut v podkapitole *Polski my naród... Różne ujęcia sprawy narodowej w XX i XXI wieku* vedle *Roty* Marie Konopnické.⁵⁰

48 originál: Tym, co zmarli za Ojczyznę hold wdzięczności Polska składa. (přeložila: Michaela Zormanová)

49 Wiszniewski L., 2017, Jedenasty Listopada. *Gra w kolor* 3, s. 20.

50 Chemperek D. – Kalbarczyk A., 2014, *Nowe Zrozumieć tekst – zrozumieć człowieka* 2.2, Warszawa, s. 176–182.

Jak vyplývá z předchozí analýzy, je důležité si také uvědomit, že knihy nenabízejí zcela jednotný obraz, některé k tématu přistupují velmi vážně a soustředí se na povinnosti, které z něj pro žáky vyplývají, jiné nabízejí odlehčenější pohled a snaží se žákům téma přiblížit a usnadnit. Stejně tak míra vybízení žáků ke kritickému myšlení a práci s různými úhly pohledu je v jednotlivých řadách na odlišných úrovních.

Můžeme tedy na úvodní otázku jednoznačně odpovědět? Bylo by nadužitím tvrdit, že Józef Piłsudski je v učebnicích pro druhý stupeň či střední školy vykreslen jako kontroverzní postava, poukázáním na vady a kontroverzní rozhodnutí. Jeho obraz spíše slouží jeho polidštění a vytvoření z hrdiny a „poloboha“ muže, vojáka, který v obtížné situaci musel dělat těžká a nepohodlná rozhodnutí.

THE PERSON OF JÓZEF PIŁSUDSKI IN POLISH LITERATURE TEXTBOOKS

SUMMARY The results of the analysis showed that the image of the observed personality evolves during the stages of schooling. If we compare the image of Piłsudski at each stage, we notice in particular the image of Piłsudski as part of patriotism and the victory of the Polish nation over the enemy, as it is presented in the textbooks for the youngest pupils, the image of Piłsudski as an admired commander, who led the soldiers in difficult battles and a politician who had a responsibility for his nation, it is already suggested here that the times were not so ideal, and the image of Piłsudski as part of a very complicated and not entirely black and white history, as it prevails in textbooks for high school students.

LITERATURA

- / Banasiak A. – Burakowska E. – Burdzińska A. – Dymarska J. – Kołaczyńska M. – Nadarzyńska B., 2017, *Tropicele 1.2.*, Warszawa, s. 17.
- / Banasiak A. – Burakowska E. – Burdzińska A. – Dymarska J. – Kołaczyńska M. – Nadarzyńska B., 2017, *Tropicele 2.2.*, Warszawa, s. 20–21.
- / Białobrzaska J., 2017, *Ja, ty, my*, Warszawa, s. 135.
- / Bobiński W. – Janus-Sitarz A. – Pabisek M., 2015, *Nowe Lustra Świata 4*, Warszawa, s. 12–18.
- / Brynkus J., 2020, Znovuzískání nezávislosti v roce 1918 v polských učebnicích dějepisu – klíčové obsahové a interpretační podmínky. *Rok 1918. Jeho předpoklady, důsledky a význam v českých/československých a polských učebnicích*, eds. Gracová B., Tomášek M., Baarová B., Ostrava, s. 229.
- / Chemperek D. – Kalbarczyk A., 2014, *Nowe Zrozumieć tekst – zrozumieć człowieka 2.2.*, Warszawa, s. 176–182.
- / Chmiel M. – Pruszczyński R. – Równy A., 2018, *Ponad słowami 3*, Warszawa, s. 22–25.
- / Dobrowolska H. – Dobrowolska U., 2017, *Jutro pójdę w świat 4*, Warszawa, s. 159, 161, 162.
- / Dobrowolska H. – Dobrowolska U., 2017, *Jutro pójdę w świat 4*, Warszawa, s. 309.
- / Dobrowolska M., 2017, *Lokomotywa*, Gdańsk, s. 30, 28–29.
- / Gracová B. – Tomášek M. – Baarová B., 2020, *Rok 1918. Jeho předpoklady, důsledky a význam v českých/československých a polských učebnicích*, Ostrava, s. 11.

- / Grodzka K. – Mazur B. – Parzęcka A. – Sokołowska B. – Wierchowska E. – Zagórska K., 2017, *Gra w kolory*, Kielce, s. 20–21.
- / Kiklewicz A. – Uchwanowa-Szmygowa I., 2015, *Dyskurs: aspekty lingwistyczne, semiotyczne i komunikacyjne*, Olsztyn, s. 7–8.
- / Klimowicz A., 2014, *Teraz polski*, Warszawa, s. 20.
- / Kopciński J., 2014, *Przeszłość to dziś 2.2.*, Warszawa, s. 12–21.
- / Krymska R. – Marczyk M., 2017, *Jutro pójdę w świat 5*, Warszawa, s. 329.
- / MEN, *Podstawa programowa*, <https://podstawaprogramowa.pl>.
- / Mucha K. – Michałkiewicz T., 2014, *O to chodzi*, Warszawa, s. 53.
- / Sirak-Stopińska K. – Jarząbek M. – Czerkas-Polit A. – Bładowska J., 2012, *Kolorowa klasa*, Gdańsk, s. 80.
- / Składanowski H., 2014, Od uwielbienia do negacji. *Relacje-diskusje-konfrontacje. Wiadomości historyczne*, Warszawa, s. 30–38.
- / Wyszomierski R. – Szewczyk M., 2018, *Słowa z uśmiechem 5*, Warszawa, s. 89.
- / Zamojska E., 2010, *Równość w kontekstach edukacyjnych*, Poznań, s. 133.
- / ZPE, *Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki*, <https://zpe.gov.pl>.